

УДК (392+930)(477)«185/192»

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5984/2023/2.30>**Дрогобицька О.Я.**

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

ВНЕСОК ДУХОВЕНСТВА В ЕТНОГРАФІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ БОЙКІВЩИНИ (КІНЕЦЬ ХІХ – 30-ТІ РР. ХХ СТ.)

У статті аналізується внесок представників духовенства у етнографічне дослідження Бойківщини наприкінці ХІХ – у 30-х рр. ХХ століття. Даний період характеризується активною діяльністю членів Етнографічної комісії Наукового товариства імені Т. Шевченка, а також регіональних етнографічних товариств. Науковці залучали до збору польових матеріалів представників сільської інтелігенції, значну частину якої складали священники.

Автор у першу чергу відзначає високий рівень досліджень Михайла Зубрицького – пароха с. Мианець Старосамбірського повіту на Львівщині. Наукова спадщина священника включає статті, присвячені духовній і матеріальній культурі, господарським заняттям, ремеслам, побуту греко-католицького духовенства першої половини ХІХ ст., різних аспектів громадсько-політичного життя Галичини. Так само багато етнографічних матеріалів зібрав Юрій Кміт.

У статті підкреслюється важливість народознавчих розвідок інших парохів Бойківщини, таких Іван Кузів, Василь-Саламон Щасний, Михайло Тиндюк і Данило Лепкий. Священники тісно співпрацювали з членами НТШ, допомагали в проведенні експедицій, підбирали респондентів, налагоджували комунікацію між науковцями і місцевим населенням.

На думку автора, найбільший внесок у вивчення регіону здійснили Михайло Зубрицький, Юрій Кміт та Юрій Жаткович, оскільки саме вони особливо ретельно підходили до вивчення проблем, звертали увагу на обставини запису інформації та оповідача, подавали ілюстрації, фотографії та креслення. Загалом етнографічні матеріали, зібрані представниками кліру наприкінці ХІХ – у 30-х рр. ХХ ст., містять цінну інформацію з проблем матеріальної та духовної культури бойків, без якої важко уявити сучасне етнологічне дослідження.

Ключові слова: священник, Михайло Зубрицький, етнограф, дослідження, діяльність, Бойківщина, НТШ, свято, вірування, побут.

Постановка проблеми. Події російсько-української війни актуалізували усі проблеми, пов'язані з українською минушиною, традиціями і національною ідентичністю, зробили ці теми предметом зацікавленості не тільки вузького кола фахівців, а й пересічних українців. На такому тлі актуальним є дослідження, присвячене визначенню внеску духовенства у вивчення Бойківщини як самобутнього етнографічного району з багатою етнокультурною спадщиною.

Неоціненний вклад у дослідження Бойківщини здійснили члени «Руської трійці» Іван Вагилевич (1811–1866) та Яків Головацький (1814–1888), яких вважають піонерами серед українських дослідників бойків. Однак нас цікавлять представники кліру, які продовжили традиції «Руської трійці» і намагалися належно зафіксувати та оцінити особливості місцевої культури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Останнє десятиліття позначене появою публікацій, присвячених народознавчій діяльності окремих священників. Насамперед, маємо на увазі фундаментальне видання праць о. Михайла Зубрицького, куди поряд з його матеріалами увійшли статті сучасних істориків з аналізом наукової спадщини дослідника [4; 5]. Окрім цього, варто відзначити внесок фольклориста та етнолога Р. Кирчіва, який ще у 1978 р. видав монографію про етнографічне вивчення Бойківщини, а у наступні роки розвинув цю проблему з точки зору персоналістики [9; 10]. Співпраця дослідників-аматорів та членів Наукового товариства імені Тараса Шевченка (НТШ) привернула увагу О. Сапеляк [19].

Постановка завдання. Важливим безперечно є джерельний матеріал, представлений статтями

і розвідками священників Юрія Жатковича [3], Михайла Зубрицького [4; 5], Юрія Кміта [11–14], Данила Лепкого [17; 18] та інших, оскільки ставимо завдання простежити внесок служителів культури в етнографічне вивчення Бойківщини наприкінці XIX – 30-х рр. XX ст.

Виклад основного матеріалу дослідження. Характерною рисою вказаного періоду було створення Літературного товариства ім. Т. Шевченка (1873 р.), подальша його реорганізація у НТШ (1892 р.), діяльність Етнографічної комісії НТШ (з 1898 р.), а також регіональних етнографічних товариств, які мали на меті збір народознавчих матеріалів, експонатів до музеїв і популяризацію традиційно-побутової культури. На цей час припадає проведення цілеспрямованих досліджень бойків, гуцулів та лемків, які відбувалися у рамках експедицій за певною узгодженою програмою і методикою. Науковці активно залучали до збору польових матеріалів представників сільської інтелігенції, значну частину якої складали священники.

Серед священнослужителів у першу чергу слід відзначити постать М. Зубрицького (1856–1919) – пароха с. Мшанець Старосамбірського повіту на Львівщині. У листі до М. Грушевського від 27 лютого 1904 р. він, поряд із висловленням своєї згоди стати дійсним членом НТШ, скаржився на відірваність від світу та відсутність односторонців [23, арк. 8]. Сам І. Франко називав священника добрим знавцем західної гірської Бойківщини. Це не в останню чергу було обумовлено тим, що він активно допомагав членам етнографічної експедиції, організованої за дорученням НТШ та Товариства австрійської етнографії у Відні (1904 р.) [21, с. 69]. Як наголошував письменник, «вибір Мшанця як першої робочої зупинки нашої експедиції був дуже щасливий, бо це село розташоване надзвичайно вигідно – як завдяки збереженню стародавніх рис у культурі та способі життя, так і, з другого боку, завдяки його дуже жвавим торговельним зв'язкам з гуцулами на сході і лемками на заході...» [21, с.69]. Саме тут науковці базувалися впродовж 10 днів та зібрали більшу частину колекції предметів побуту бойків для етнографічного музею у Відні [21, с.69].

Наукові статті та розвідки про побут бойків, які М. Зубрицький друкував у «Записках НТШ» і «Матеріалах до українсько-руської етнології», а також у різних часописах, увійшли до тритомного видання, впорядкованого зусиллями історика Франка Сисина [4; 5]. Чимало відомостей щодо етнографічної діяльності дослідника можна почерпнути з «Автобіографії» (1896 р.), де зна-

ходимо інформацію про особливості менталітету місцевого населення, його консерватизм стосовно різних сфер повсякденного життя, а також поєднання християнських та язичницьких вірувань [5, с. 53–101].

На високу оцінку заслуговують публікації автора про духовну культуру та світоглядні уявлення бойків. Його «Народній календар, народні звичаї і повірки, привязані до днів в тижні і до рокових св'ят: (Записані у Мшанці, Староміського повіту і по сусідніх селах)» залишається актуальним і для сучасних дослідників Бойківщини [1; 15]. У ньому народознавець описав повір'я, пов'язані з днями тижня (особливо з п'ятницею), а також із найважливішими святами. Найбільше народних вірувань та ворожінь зафіксовано стосовно Нового року та різдвяних св'ят, а також Великодня [4, с. 149]. Прикметно, що автор часто подавав додаткову інформацію, на зразок коли і де записано повір'я, місце народження оповідача, або ж обставини виконання тієї чи іншої пісні. Наприклад, подаючи текст пісні «Зішла зьвізда на край світа», яку виконують під час великого посту, М. Зубрицький зазначив, що вона записана 11 квітня 1899 р. у с. Мшанець від Савчиної Матрони, яка у свою чергу чула її від своєї матері [4, с. 145].

Загалом дослідник активно займався збором фольклорних матеріалів, що підтверджується його записами з відділу рукописних фондів і текстології Інституту літератури імені Т. Шевченка НАН України. Велику наукову вартість зокрема мають приказки, які здебільшого відображають соціальні відносини у селі [6–8]. Не оминув він увагою родинні звичаї та обряди. У статті «Велика родина в Мшанці Старосамбірського пов.» автор на конкретних прикладах розглянув пережитки у побуті бойків. Він наголошував, що зазвичай батько одружував найстаршого сина вдома. Коли ж не було сина, а тільки доньки, то приймав на господарство зятя [4, с. 288]. Натомість рідко коли брати після одруження вели спільне господарство (тільки чотири родини у Мшанці). Водночас М. Зубрицький неодноразово відмічав, що при вирішенні питання власності «родичі більше схиляються до сина і він лишає ся «на пляцу», або ж «серце батьків все тепліше бе до сина, як для доньки» [4, с. 288, 291]. Дане дослідження також переконливо свідчить про глибокі знання священником сімейних обставин своїх парафіян, деталей щодо розподілу майна, худоби, спадщини тощо.

Серед публікацій автора чільне місце займає стаття про імена та прізвища мешканців с. Мша-

нець. Згідно його спостережень, місцеві селяни надавали перевагу іменам, якими називалися хтось із їхніх близьких родичів (мати, батько, чи старша особа на господарстві), натомість сторонилися незвичних імен, або ж тих, власники яких осоромилися перед громадою, чи були злодіями [4, с. 448]. Крім цього, дослідник подав типові для села прізвиська разом із поясненнями щодо їхнього походження, назви усіх членів родини, а також імена, якими зазвичай називали тільки позашлюбних дітей [4, с. 448, 450–456]. Тут же знаходимо відомості про ставлення до покриток: «Як приключить ся нещастє дівці, то її ще перед народженєм дитини повязують як невісту, дають їй чипець і завязують волосє хусткою і називають її завитка, бо дівка так не повязує голови, як невіста». Її ж кликали у народі «кóпівка», а позашлюбну дитину – «бúкарт», найдух, найда [4, с. 450–457].

Стаття М. Зубрицького, присвячена похоронним обрядам у Мшанці та навколишніх селах, включає прикмети та сни, які віщували наближення смерті, способи оповіщення громади, безпосередньо поховальний процес, різні види голосіння (дружини за чоловіком, доньки за матір'ю, матері за дитиною). Цікаво, що автор звернув увагу і на доволі малодосліджений на той час аспект поховально-поминальної обрядовості – матеріальні витрати. Саме у його публікації знаходимо цінні зауваження щодо вартості свічок, оплати гробаря, поминального обіду тощо [4, с. 554]. Водночас окремий розділ відведено «посмертним мандрівкам», тобто віруванням про упирів і «стратчат» (нехрещені діти, вбиті власною матір'ю під час вагітності), місцевим переказам про «нечистих» мерців та народним способам захисту від їхніх дій [4, с. 558–563].

Наукова спадщина М. Зубрицького включає також розвідки і статті, присвячені господарським заняттям, ремеслам і матеріальній культурі бойків (традиційному будівництву, одягу, харчуванню) та ін. Наприклад, його стаття «Селянські будинки в Мшанці, Старосамбірського повіта» вражає детальними схемами та описами планування місцевих садиб, вибору місця під хату, підготовки будівельних матеріалів, «завязин» (початку будівництва), процесу пошивання стріхи, інтер'єру житла, господарських будівель (боїща, стайні, комори, кучі) [4, с. 477–493]. Цінні зауваження щодо народних уявлень про роль майстра у процесі закладення нового житла, його вміння відвернути чи накликати біду на мешканців («майстер мусить «знати від себе», знати ся з нечистим, щоби ему не шкодило») [4, с. 91].

Окрім статей з етнографії та фольклористики, дослідник активно друкував документи з історії с. Мшанець, греко-католицького духовенства першої половини XIX ст., різних аспектів громадсько-політичного життя Галичини. Це тільки зайвий раз підтверджує непересічність його постаті, бажання і вміння охопити усі сфери життя.

Серед когорти священників, які проводили народознавчі дослідження Бойківщини, вигідно виділяється Юрій Кміт (1872–1946) – парох с. Чайковичі на Самбірщині, письменник, літературознавець. Він збирав фольклорні матеріали, а також уклав «Словник бойківського говору». У передмові до видання автор згадав й інших представників кліру, які досліджували мовні особливості цієї етнографічної групи, а саме Йосифа Гоцького та Олександра Яворського [13, с. 3–4].

Стаття Ю. Кміта «Похоронні звичаї і вірування у Бойків», написана на основі досліджень сіл Дзвиняч Горішній і Гвоздець Турківського повіту (нині Самбірського району Львівської області). Автор розглянув передвісники смерті; способи полегшення мук хворого (миття вікон, зміна одягу та постільної білизни, перенесення в іншу хату, запрошення тих, з ким недужий «позаходив ся та мав суд», щоб міг «спростити ся»); процес «нарядження» покійника; приклад голосіння доньки за батьком; ігри при покійнику; заходи, які мали убезпечити від його негативного впливу на родину чи господарство [11, с. 161–163].

У розвідці «Різдвяні свята у Бойків» Ю. Кміт узагальнив вірування, пов'язані з Святим вечором та Різдвам. Автор наголосив, що вказані свята мають велике значення, бо з усього, що робиться у ці дні, бойки «висновують тоді ворожбу» [12, с. 3]. До прикладу, на Святвечір для забезпечення гарного врожаю у наступному році між спиці колеса вкладали соломку і котили його до хати. Коли вносили соломку до хижі, то члени родини імітували звуки птиці та худоби, щоб все на господарстві примножувалося та давало прибуток. Зв'язували ланцюгом ніжки стола, щоб «газда вязав воли на ланцки до жолоба». Це тільки частина з ворожінь, які вдалося зафіксувати досліднику в с. Дидьова та Дзвиняч Горішній [12, с. 3]. Окрім цього, він описав ворожіння на Різдво з різдвяним обрядовим хлібом – «крячуном», введення до хати «полазника», колядування та ін. Принагідно зауважив, що занотував тридцять колядок [12, с. 4].

Стаття Ю. Кміта «Ще про Волосатий» вийшла у «Літописі Бойківщини» як результат експедиції у село влітку 1934 р. Автор розпочав із аналізу топоніміки, зафіксувавши назви усіх частин

села, горбів, потоків, ланів і пасовищ, а також антропоніміки села (образливі й необразливі прізвиська) [14, с. 1–4]. Тут також знаходимо етнографічні дані, які доповнюють вже згадані публікації про похоронну обрядовість і різдвяні звичаї. Водночас парох не оминув увагою Великодні свята, ворожіння при виборі місця під хату, купальські забави [14, с. 4–9]. Загалом вважаємо, що народознавча спадщина Ю. Кміта ще потребує ґрунтовнішого дослідження і належної оцінки науковців.

Члени етнографічної експедиції на Бойківщину, про яку йшла мова на початку статті, також зупинялися у с. Дидьова Турківського повіту, парохом якого був Іван Кузів (1857–1918). Його, як і М. Зубрицького, Іван Франко називав «видатним етнографом і добрим знавцем бойків» [21, с. 70]. На жаль, через погані погодні умови у цьому селі не було проведено такі ж детальні дослідження, як у Мшанці, хоча оглянено хати селян, зроблено відповідні заміри та знімки [21, с. 70]. Франко також використовував приповідки, зібрані цим священником у с. Грушів на Дрогобиччині та у Дидьовій [2, с. IX], а його дружина Ольга згадувала про етнографічні дані від І. Кузіва у передмові до своєї статті «Карпатські Бойки і їх родинне життя» [22, с. 217]. Крім того, парох відомий як автор статті «Жите-буте, звичаї і обычаї гóрського народу» у часописі «Зоря» (1889, Ч. 20, 21).

Етнографією цікавився і Василь-Саламон Щасний (1834–1900) – активний громадський діяч, душпастир с. Комарники Турківського повіту. Він зібрав та упорядкував понад тисячу коломинок до збірника «Коломийки і шумки» (1863), а також підготував статтю про Комарники до польського видання «Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich» [16, с. 40]. Варто згадати і о. Михайла Тиндюка – автора нарисів про села Орявчик, Тухолька та Тисовець (нині Стрийського району Львівської області) [20, с. 9].

Етнограф, літератор, о. Данило Лепкий (1853–1912) описував народні звичаї, обряди та повір'я здебільшого на основі рідного с. Літиня на Дрогобиччині. Навіть його публіцистичні статті у газеті «Діло», присвячені потребі культурно-освітньої роботи серед селян, тією чи іншою мірою торкаються народознавчих питань. Наприклад, у статті «Де-що про наші селянські відносини» він критикував забобонність селян і звернення їх до ворожбитів, описував інтер'єр типової хати, а також особливості харчування бід-

них та заможних господарів [18]. Не менш цінна його публікація «Де-що про німців-кольоністів в Галичині», де на прикладі характеристики побуту місцевих німців доводив необхідність раціоналізації сільського господарства галичан, розвитку різних ремесл і дбайливого ставлення до громадської власності тощо [17].

Важливий внесок у вивчення культури і побуту бойків Закарпаття здійснив парох с. Стройна на Свалявщині Юрій Жаткович (1855–1920). Його «Замітки етнографічні з Угорської Русі» (1896 р.) подають відомості про народний календар і метеорологічні знання верховинців. Наприклад, як твердив дослідник, на свято Благовіщення віщували погоду через рік і «як ся хліб уродить», або ж вірили, що якщо на Святвечір зоряне небо – худоба добре плодитиметься і буде багатий врожай гороху [3, с. 5, 11]. Простежено і родинні обряди, зокрема процес вибору пари, сватання, весілля, обрядові пісні («ладкання»), забобони, пов'язані з народженням дитини, похорони [3, с. 11–26]. Дано характеристику матеріальній культурі (одяг і харчування), способам обробки ріллі, садівництву, тваринництву («русин любить землю обраляти, але ще більше любить коло худоби ходити») [3, с. 29–32]. Ці та інші зауваження дослідника роблять його «Замітки етнографічні з Угорської Русі» незамінним джерелом для вивчення традиційно-побутової культури.

Висновки. Отож, роль священників у етнографічному вивченні Бойківщини важко переоцінити, адже вони тісно співпрацювали з членами Наукового товариства імені Т. Шевченка, допомагали в проведенні експедицій, підбирали респондентів, налагоджували комунікацію між науковцями і місцевим населенням, бо у силу душпастирських обов'язків добре знали соціальне становище у селі, суспільні настрої та особливості менталітету селян. Особливо варто відмітити дослідження Михайла Зубрицького, Юрія Кміта та Юрія Жатковича, оскільки саме вони, на наш погляд, найбільш ретельно підходили до вивчення проблем, звертали увагу на обставини запису інформації та оповідача, подавали ілюстрації, фотографії та креслення. Загалом варто зауважити, що етнографічні матеріали, зібрані представниками кліру наприкінці XIX – у 30-х рр. XX ст., містять цінну інформацію з проблем матеріальної та духовної культури бойків, без якої годі уявити сучасне етнологічне дослідження.

Список літератури:

1. Боян С. П. Весняно-літня календарна обрядовість бойків в етнографічних дослідженнях кінця XIX–XX ст. *Галичина*. 2010. Ч. 17. С. 83–94.
2. Галицько-руські народні приповідки / Зібрав, упорядкував і пояснив др. Іван Франко. Т. I. Кн. 2. *Етнографічний збірник*. Львів, 1905. Т. XVI. 600 с.
3. Жаткович Ю. Замітки етнографічні з Угорської Русі. *Етнографічний збірник*. Львів, 1896. Т. II. С. 1–38.
4. Зубрицький М. *Зібрані твори і матеріали: у 3 Т.* / редкол. Франк Сисин (голова) та ін. Львів, 2013. Т. 1. 610 с.
5. Зубрицький М. *Зібрані твори і матеріали: у 3 Т.* / редкол. Франк Сисин (голова) та ін. Львів, 2016. Т. 2. 616 с.
6. Інститут літератури імені Т. Шевченка НАН України (відділ рукописних фондів і текстології). Ф. 3. Спр. 4059. 26 арк.
7. Інститут літератури імені Т. Шевченка НАН України (відділ рукописних фондів і текстології). Ф. 3. Спр. 4157. 8 арк.
8. Інститут літератури імені Т. Шевченка НАН України (відділ рукописних фондів і текстології). Ф. 3. Спр. 4158. 19 арк.
9. Кирчів Р. Ф. Етнографічне дослідження Бойківщини. Київ: Наукова думка, 1978. 174 с.
10. Кирчів Р. Ф. Зв'язки Михайла Зубрицького з Іваном Франком і Володимиром Гнатюком. *Народознавчі зошити*. 2008. № 3–4. С. 373–377.
11. Кміт Ю. Похоронні звичаї і вірування у бойків. *Записки Наукового товариства імені Шевченка*. Львів, 1915. Т. СХХІІ. С. 161–166.
12. Кміт Ю. Різдвяні свята у Бойків. *Неділя*. 1911. Ч. 2. С. 3–4.
13. Кміт Ю. Словник бойківського говору. Самбір, 1934. 116 с.
14. Кміт Ю. Ще про Волосатий. *Літопис Бойківщини*. 1935. Ч. 6. С. 1–9.
15. Коломийчук О. Ю. Синкретизм збірного образу великого християнського святого: до проблеми народного культу святого Миколая на Бойківщині. *Народна творчість та етнологія*. 2016. № 4. С. 72–79.
16. Комарницький В. Подвижництво Щасного Василя-Саломона. *Мандрівець*. 2008. № 2. С. 38–41.
17. Сава Сливич [Данило Лепкий]. Де-що про німців-кольоністів в Галичині. *Діло*. 1891. 26 серпня.
18. Сава Сливич [Данило Лепкий]. З нашої хати. Де-що про наші селянські відносини. *Діло*. 1890. 13 серпня.
19. Сапеляк О. А. Етнографічні студії в Науковому товаристві ім. Шевченка (1898–1939 р.р.). Львів, 2000. 208 с.
20. Утриско М. Етнографічні досліди Бойківщини на початку XX ст. *Літопис Бойківщини*. 1984. Ч. 1/39 (50). С. 4–12.
21. Франко І. Зібрання творів у п'ятдесяти томах. Київ: Наукова думка, 1982. Т. 36. С. 68–99.
22. Франко О. Карпатські Бойки і їх родинне життє. *Перший вінок. Жіночий альманах*. Львів, 1887. С. 217–230.
23. Центральний державний історичний архів у м. Київ. Ф. 1235. Оп. 1. Спр. 493. 25 арк.

Drohobyska O.Ya. THE CLERGY'S CONTRIBUTION TO THE ETHNOGRAPHIC RESEARCH OF BOYKIVSHCHYNA (THE END OF THE XIX – 30s OF THE XX CENTURY)

The article analyzes the contribution of representatives of the clergy to the ethnographic research of Boykivshchyna at the end of the XIX – in the 30s of the XX century. This period is characterized by the activity of members of the Ethnographic Commission of the Scientific Society named after T. Shevchenko, as well as regional ethnographic societies. Scientists involved representatives of the rural intelligentsia, a significant part of which was priests, in the collection of field materials.

The author first of all notes the high level of research of Mykhailo Zubrytskyi, the parish priest of the village Mshanets, Starosambir District, Lviv Region. The scientific heritage of the priest includes articles devoted to spiritual and material culture, economic activities, crafts, the life of the Greek-Catholic clergy of the first half of the XXth century, and various aspects of the social and political life of Galicia. Yuriy Kmit also collected a lot of ethnographic materials.

The article emphasizes the importance of ethnographic investigations of other parish priests of Boykivshchyna, such as Ivan Kuziv, Vasyl-Salamon Shchasny, Mykhailo Tyndyuk and Danylo Lepky. Priests closely cooperated with members of the NTS, helped in carrying out expeditions, selected respondents, established communication between scientists and the local population.

In the opinion of the author, the greatest contribution to the study of the region was made by Mykhailo Zubrytskyi, Yuriy Kmit, and Yuriy Zhatkovich, since they were the ones who particularly carefully approached the study of problems, paid attention to the circumstances of recording information and the narrator, and provided illustrations, photographs, and drawings. In general, the ethnographic materials collected by representatives of the clergy at the end of the XIXth – in the 30s of the XXth century contain valuable information on the problems of the material and spiritual culture, without it is difficult to imagine modern ethnological research.

Key words: *priest, Mykhailo Zubrytskyi, ethnographer, research, activity, Boykivshchyna, NTSh, holiday, beliefs, way of life.*